

РЕЦЕНЗІЇ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РЕЧЕННЄВИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ: СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ ВИМІР

Рецензія на наукове видання:

**Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних
реченнєвих залежностей : [монографія] / Т. Є. Масицька. –
Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2016. – 416 с.**

Специфіку української лінгвістики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. вияскравлює колізія між традиційною науковою інтерпретацією низки здавна відомих мовних явищ, одиниць, категорій тощо і новітньою теорією, обіпертою на концепти актуального нині функційно-категорійного напрямку. До головних досягнень представників функціоналізму належить критичне й доскіпливе переосмислення вершинних лінгвістичних здобутків минулого, систематизація й фахова оцінка висунутих раніше постулатів, з одного боку, і продукування важливих ідей, пошук нових орієнтирів із метою якнайповнішої репрезентації специфічних ознак різнорангових мовних одиниць, що беруть безпосередню участь у моделюванні конкретних мовленнєвих ситуацій. Зазначені стратегії взяла за основу й Т. Є. Масицька в монографії «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей» (Луцьк, 2016).

Відповідно до традиції структурування праць такого штибу авторка розпочинає своє видання *Передмовою*, де подає глибоко продумані й вивірені вітчизняними та зарубіжними дослідниками різні граматичні теорії, виділяючи з-поміж цього лінгвістичного обширу концепцію функційно-категорійної граматики, окреслює актуальність і мету монографії, визначає сукупність завдань, які перебувають в епіцентрі наукового пошуку.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження семантико-синтаксичних залежностей у сучасному мовознавстві» Т. Є. Масицька не тільки розглядає специфіку обраного об'єкта студіювання

та присвячений порушеній проблемі доробок найвідоміших дослідників, а й акцентує увагу на дотичному термінологічному інструментарії, зокрема інформативно та чітко описує сполучуваність, дистрибуцію, валентність, інтенцію (с. 13–22). Докладно проаналізувавши науковий досвід лінгвістів і доскіпливо збалансувавши дискусійні питання, авторка схиляється до думки про доцільність введення до наукового обігу термінів *семантико-синтаксична залежність* і *формально-синтаксична залежність*, що, на її глибоке переконання, сприяє витворенню цілісної типології залежностей у структурі різнорангових реченнєвих побудов. Логічно обґрунтованими вважаємо запропоновані в першому розділі комплексний опис речення та формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну інтерпретацію простого та складного його різновидів. Подаючи осмислений виклад відомих концепцій, що увиразнюють багатоаспектність цієї синтаксичної одиниці, дослідниця продемонструвала вміння частково дистанціюватися від висунутих раніше теоретичних положень і вибудувала власну науково виважену ієрархію залежностей, зацентрувавши на симбіозі семантико-синтаксичних реченнєвих відношень і синтаксичних зв'язків у реченні (п. 1.4), а також різновидах залежностей (п. 1.5, 1.6, 1.7).

Науково впорядкованим вважаємо розділ 2 «Класи предикатів і система субстанційних семантико-синтаксичних залежностей в елементарних простих реченнях», у якому Т. Є. Масицька, опираючись на значний лінгвістичний досвід і почасти досить інтелігентно дискутуючи з дослідниками, наполягає на сповідуванні концептів функційно-категорійної граматики за аналізу предикатних синтаксем та прогнозованих ними субстанційних залежностей. З огляду на це авторка чітко окреслює координати, що слугують підґрунтям класифікації розгляданих мовних явищ. Про прагнення створити панорамну схему опису основної й визначальної синтаксеми свідчать така аргументація дослідниці: «Вирішальну роль предиката в семантико-синтаксичній структурі речення вбачаємо в його внутрішніх і зовнішніх характеристиках: у внутрішній структурі кожного речення предикат визначає кількість субстанційних синтаксем, а на його семантичній природі зосереджені зовнішні семантичні відношення з компонентами речення» (с. 97). Відповідно до першого кваліфікаційного принципу Т. Є. Масицька розмежовує вісім зразків семантично елементарних речень: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- і восьмикомпонентні побудови. Вагомою дослідницькою процедурою стала дифе-

ренціяція предикатів за семантичними параметрами, зокрема виділення предикатів дії, предикатів процесу та предикатів стану. Ознакові слова останньої групи відрізняє від попередніх двох внутрішнє розгалуження на чотири підгрупи: предикати всеохопного стану, предикати якісного стану, предикати кількісного стану, предикати стану-відношення. На тлі функційних характеристик предикатів цілком умотивованою постає змодельована авторкою типологія субстанційних семантико-синтаксичних залежностей, структурована агентивною залежністю, залежністю суб'єктів процесу й стану (всеохопного стану, якісного стану, кількісного стану, стану-відношення), об'єктною, адресатною, інструментальною та локативною залежностями. Усі ці різновиди позиціоновано з огляду на сукупність первинних і вторинних засобів експлікації. Глибокий аналіз ретельно дібраної джерельної бази дав змогу Т. Є. Масицькій звернути увагу на семантичне ускладнення субстанційних семантико-синтаксичних залежностей.

Проникнення в сутність порушеної в монографії проблеми увиразнює й розділ 3 «Система вихідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у складнопідрядних реченнях». Дослідниця окреслює сукупність диференційних ознаках, які слугують орієнтиром у класифікації залежностей, притаманних складним конструкціям підрядного різновиду. Вибудовуючи кореляцію речень зазначеного зразка та простих ускладнених структур й акцентуючи на відношенні похідності між ними, авторка доходить висновку: «Елементарні складнопідрядні речення становлять дериваційну базу простих ускладнених речень. Семантико-синтаксичні залежності в складнопідрядних структурах мають досить розгорнуту диференціацію. Згортання предиката підрядної конструкції в складнопідрядних реченнях із темпоральними, причиновими, допустовими, порівняльними, наслідковими семантико-синтаксичними залежностями та семантико-синтаксичними залежностями мети, умови й відповідності / невідповідності трансформує реченнєву конструкцію в просте неелементарне речення» (с. 210). Подані теоретичні положення укладено у восьми параграфах цього розділу, де з належною повнотою описано й проілюстровано вдало дібраною джерельною базою кожен із вказаних різновидів.

Умотивовану теоретичну модель опису системи похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у межах простих ускладнених речень запропоновано в розділі 4 рецензованого видання.

З аргументаційною виразністю Т. Є. Масицька аналізує сутність терміна *ускладнення* й розглядає його на тлі формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних залежностей. Дослідниця ґрунтовно характеризує адвербіальні предикатні одиниці, які, на її думку, «належать до найпоказовішого розряду похідних предикатних синтаксем» (с. 245). Виразний акцент на змістовій амплітуді розгляданих вторинних компонентів уможливив виокремлення семи різновидів синтаксем, а отже, і семи семантико-синтаксичних залежностей (темпоральної, причинової, умовної, допустової, порівняльної, мети та відповідності / невідповідності), що є віддзеркаленням певних типів залежностей у структурі складнопідрядних побудов. Сповідуючи двобічний принцип студіювання лінгвістичних явищ, який передбачає зорієнтованість на план змісту й план вираження, авторка зацентровує на засобах експлікації похідних предикатних синтаксем: «Їм властиве морфологічне вираження відмінковими та прийменниково-відмінковими формами, прикметниками, інфінітивом, прислівниками, дієприслівниками, дієприкметниками» (с. 246). Далі Т. Є. Масицька вдається до аналізу залежностей, зумовлених модальними, атрибутивними та вокативними синтаксемами, який подає в невеликому за обсягом, але ємному за інформаційним наповненням параграфі 4.2 «Ускладнення похідних семантико-синтаксичних залежностей». Із належним сумлінням тут схарактеризовано розгалужену значеннєву палітру вказаних мовних одиниць і запропоновано їхнє ранжування з огляду на особливості засобів маркування.

У завершальному п'ятому розділі «Основні вияви семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях» порушено проблему кореляції семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних взаємозалежностей, з'ясовано специфіку темпорально-темпоральних, причиново-наслідкових та умовно-наслідкових взаємозалежностей, зреалізованих у складних конструкціях із граматично рівноправними предикативними частинами. Вибудовуючи стратегію цього розділу, Т. Є. Масицька наголошує: «За основу розмежування різновидів семантико-синтаксичних взаємозалежностей узято семантичне наповнення складових предикативних частин складносурядного речення і на цій підставі простежено регулярність співвідношення семантики предикативних частин із відповідними сполучниками» (с. 300). Цілком виправданою, на нашу думку, є вплетена в загальну тканину цієї частини праці осмислено-виважена інтерпре-

тація складносурядного речення та його різновидів у лінгвістичній літературі.

Належний науковий рівень і теоретично-практичну цінність рецензованої монографії увиразнює її висновкова частина, де панорамно репрезентовано цілісну модель семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей, поглиблено результати дослідження, употужнено їхню важливість й обґрунтованість. Позитивно вражає ретельно укладений і значний обсягом список використаної літератури. Заслугує схвалення манера викладу матеріалу.

Водночас, високо оцінюючи працю й наголошуючи на новизні та оригінальності концепції Т. Є. Масицької, уважаємо, що уявлення про типологію семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей було б ширшим та об'єктивнішим, аби дослідниця акумулювала увагу на активних динамічних процесах, що відбулися в мові протягом останнього часу. Зазначений спектр опису простудійованого лінгвістичного явища дав би змогу чіткіше й послідовніше простежити комунікативно-прагматичну спеціалізацію формальних засобів моделювання різноманітних семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей, розглянути нові ресурси номінації на тлі нормативності та відповідності усталеним українськомовним традиціям. Актуальність такого підходу безсумнівна, оскільки в останні роки до мовленнєвої палітри активно потрапляють різного ґатунку інновації, що донедавна перебували чи то на периферії міжособистісного спілкування, чи виформувалися під впливом екстралінгвальних чинників.

Висловлене зауваження абсолютно не применшує здобутків дослідниці. За рівнем виконання, одержаними теоретичними та практичними результатами монографія «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей», що вповні демонструє концепцію авторки, без сумніву, посяде гідне місце у функційно-граматичному просторі.

Наталія Костусяк (м. Луцьк)